

РОЗДІЛ 8 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.71

Костенко В. В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ДОПУСК БАНКІВ НА РИНОК ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ЗАХІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Досліджено особливості процесу реєстрації банків та ліцензування банківської діяльності в Україні. Розглянуто останні зміни до нормативно-правових актів щодо реєстрації банків. Подано динаміку отримання ліцензій банками України.

Ключові слова: реєстрація банків, банківська ліцензія, статутний капітал, юридична особа, Національний банк України.

Постановка проблеми. Процес реєстрації та ліцензування банків відіграє фундаментальну роль у створенні умов розвитку надійної та стабільної банківської системи, регулюючи доступ на ринок банківських послуг та фінансовий ринок. Отримання банком ліцензії фактично дає установі право з цього моменту залучати кошти від вкладників та розміщувати їх на власний ризик. Ця процедура має ключове значення в побудові стабільності не тільки окремого банку, але й банківської системи загалом. Процес реєстрації та ліцензування покликаний забезпечити стабільність розвитку комерційних банків, створити конкурентоспроможне середовище для їх функціонування, не допустити в банківський сектор слабких елементів, що можуть негативно вплинути як на рівень довіри населення – основного споживача банківських послуг, так і на загальний рівень розвитку банківської системи, стримувати її розвиток і процеси інтеграції у світовий економічний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам, що притаманні процесу реєстрації банків та ліцензування банківської діяльності, присвячені праці багатьох науковців. Важливий внесок у дослідженні процесу допуску банків на ринок зробили такі вітчизняні вчені, як А. Мороз, М. Савлук, М. Пуховкіна, В. Міщенко, Л. Конопатська, М. Гойванюк та інші. Однак, незважаючи на значний доробок учених, зміни, які відбуваються у банківській системі, в економічному та політичному житті України, зумовлюють необхідність поглибленого дослідження вимог, що встановлюються до новостворених банків в Україні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Важливо осмислити зміст внесених змін до нормативно-правових актів щодо реєстрації банків та ліцензування банківської діяльності в Україні, що внесені Національним банком України у 2014–2015 рр.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є пошук шляхів удосконалення процесу реєстрації та ліцензування банків в Україні, що є запорукою стабільного функціонування банківської системи загалом.

Виклад основного матеріалу. Реєстрація банків та ліцензування банківської діяльності є одним з методів банківського регулювання та нагляду, що покликаний обмежувати або розширювати банківську діяльність згідно з вимогами чинного законодавства та нормативних актів Національного банку України.

В Україні банки та їх відокремлені підрозділи створюються відповідно до Цивільного кодексу України (від 16.01.2003 № 435-IV), Господарського кодексу України (від 16.01.2003 № 436-IV), Законів України «Про банки і банківську діяльність» (від 07.12.2000 № 2121-III), «Про акціонерні товариства» (від 17.09.2008 № 514-VI), «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» (від 15.05.2003 № 755-IV), законодавства України про кооперацію, інших актів законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України. Більш детально регламентує процес реєстрації та ліцензування банківської діяльності Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів (затверджене Постановою Правління НБУ від 08.09.2011 № 306) [7].

В Україні банки можуть створюватися (за організаційно-правовою формою діяльності) у формі публічного акціонерного товариства та кооперативного банку. За формою власності вони можуть бути державними та з колективною формою власності. За функціональним призначенням та спеціальним статусом можуть діяти санаційні банки. Допускаються на банківський ринок також філії іноземних банків.

Учасниками банку є засновники банку, акціонери банку – публічного акціонерного товариства (пайовики кооперативного банку). Учасниками банку можуть бути юридичні та фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів.

Державна реєстрація юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, проводиться відповідно до законодавства з питань державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Для проведення державної реєстрації юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, має подати пакет документів, визначених у Законі України «Про банки і банківську діяльність». Але перш за все НБУ повинен прийняти рішення про погодження статуту юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність.

Однією із ключових умов стабільності майбутнього комерційного банку є наявність у нього статутного капіталу, який являє собою вартість вкладів акціонерів (засновників, учасників) банку, внесених з метою формування його активів для

початку чи подальшої банківської діяльності, а також гарантування інтересів вкладників та кредиторів банку. Відповідно до частини першої статті 31 Закону «Про банки і банківську діяльність», мінімальний розмір статутного фонду банку на момент його реєстрації не може бути меншим, ніж 500 мільйонів гривень [6]. Із доведенням обсягу статутного капіталу банків України до нових встановлених НБУ мінімальних вимог стає неможливим вихід на ринок кишенькових тимчасових банків, які створюються для обслуговування однієї організації. Для діючих банків задоволення вимоги НБУ щодо підвищення статутного капіталу призведе до підвищення нормативу ліквідності, а для ненадійних банків це може призвести до пониження їх дохідності і, як наслідок, виходу з ринку, банкрутства.

Національний банк України має право встановлювати для окремих юридичних осіб, які мають намір здійснювати банківську діяльність, залежно від їх спеціалізації диференційований мінімальний розмір статутного капіталу на момент їх державної реєстрації, але не нижче 500 мільйонів гривень.

Формування статутного капіталу та капіталізація банку здійснюються шляхом грошових внесків. Грошові внески для формування та збільшення статутного капіталу банку резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти – в іноземній вільно конвертованій валюті або у гривнях. Статутний капітал банку не повинен формуватися з непідтверджених джерел. Забороняється використовувати для формування капіталу банку бюджетні кошти, якщо такі кошти мають інше цільове призначення.

Інформація про акціонерів банку, особливо в частині власників значної частки банку, з'ясування питання, чи не планується використати його для здійснення протизаконної діяльності є дуже важливим етапом пруденційного нагляду як на етапі заснування банку, так і в процесі його діяльності.

Метою наглядових органів є виявити походження коштів юридичних осіб, які претендують на участь у капіталі банківської установи. Важливим критерієм, є фінансовий стан засновника: відсутність заборгованості за платежами до бюджету, позитивний фінансовий результат, позитивна величина чистих активів.

У системі контролю правомірності участі в капіталі банку одним з пріоритетних питань є концентрація капіталу. Йдеться про можливість володіти інформацією про реальних власників конкретного банку. При здійсненні такого роду контролю ступінь уваги наглядових органів до правомірності участі в капіталі залежить від тієї частки, на яку претендує майбутній акціонер. При цьому на практиці виникають проблеми із з'ясуванням реальних взаємозв'язків між конкретними учасниками банку і їх частками в статутному капіталі,

зокрема у тому разі, коли формально особистозасновники різні, а реально – це одна група осіб через споріднені зв'язки та участь у капіталах підприємств тощо. Тому, якщо йдеться про реальний контроль, то для наглядових органів украї важливо розробити моніторинг взаємопов'язаних учасників капіталу банку [3, с. 62]. Моніторинг має включати в себе процедуру перевірки підпорядкованості підприємств пов'язаних учасників капіталу банку, що надасть можливість виявити фінансові зв'язки та зобов'язання між ними. Національному банку України варто створити базу даних, яка б містила дані про учасників банку, що мають заборгованість за отриманими кредитами у збанкрутілих банках і разом з тим є учасниками в інших банках чи мають наміри стати ними в новостворюваних комерційних банках.

Регулювання допуску комерційних банків на ринки здійснюється за допомогою процесу ліцензування. Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, зобов'язана протягом року з дня державної реєстрації подати Національному банку України документи для отримання банківської ліцензії.

Національний банк у разі прийняття рішення про надання банківської ліцензії видає голові правління банку або уповноваженій особі (на підставі належним чином оформленої довіреності) банківську ліцензію або надсилає територіальному управлінню Національного банку за місцезнаходженням банку для видачі керівникові або уповноваженій особі.

Керівниками банку є голова, його заступники та члени ради банку, голова, його заступники та члени правління (ради директорів), головний бухгалтер, його заступник, керівники відокремлених підрозділів банку.

Керівниками банку мають бути дієздатні фізичні особи, які відповідають таким вимогам:

- 1) наявність вищої економічної, юридичної освіти чи освіти у галузі управління залежно від займаної посади (ця вимога не застосовується до членів спостережної ради банку);
- 2) стаж роботи у банківській системі за відповідним фахом не менше трьох років (ця вимога не застосовується до членів спостережної ради банку);
- 3) бездоганна ділова репутація.

Законодавчо визначено, що керівниками банку не можуть бути особи, які займали посади Голови Національного банку, заступників Голови Національного банку, керівників структурних підрозділів, які за посадою входили до складу Правління Національного банку, та членів Ради Національного банку, якщо з дня припинення їх повноважень не минув один рік [6].

Національний банк надає письмову згоду на заступлення кандидатів на посади голови правління та головного бухгалтера банку, а також для державного банку – голови і членів виконавчого органу та головного бухгалтера, а також визначає відповідність професійної придатності та ділової репутації інших керівників банків, та керівника служби внутрішнього аудиту або осіб, які виконують свої обов'язки більше одного місяця.

Одночасно з прийняттям рішення про надання банківської ліцензії, НБУ вносить відомості про юридичну особу до Державного реєстру банків, після чого юридична особа набуває статусу банку і має право здійснювати банківську діяльність. Для здійснення валютних операцій банк пови-

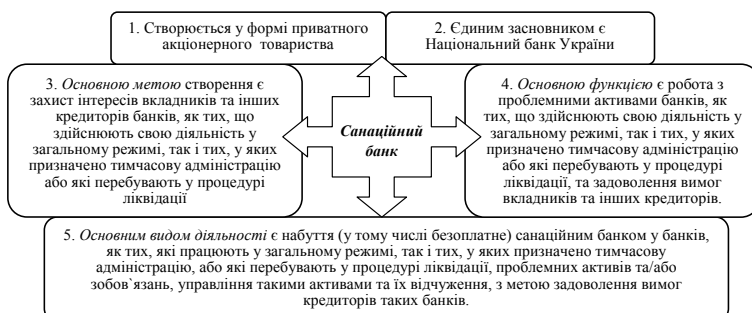

Рис. 1. Особливості функціонування санаційного банку [8]

нен отримати генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій.

Іноземний банк має право на відкриття філії в Україні. Філія, іноземного банку має право розпочати діяльність в Україні після її акредитації Національним банком. Ця процедура здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків та видачі банківської ліцензії. Акредитація філії іноземного банку є підставою для здійснення нею банківської діяльності. Для цього уповноважена особа філії іноземного банку подає до Національного банку визначений на законодавчому рівні пакет документів [7].

В Україні можуть функціонувати банки зі спеціальним статусом – санаційні банки. На сьогодні ліцензією санаційного банку володіє лише один банк – акціонерне товариство «РОДОВІД БАНК».

Незважаючи на досить поширене застосування проблемними банками реструктуризації проблемної заборгованості, сьогодні все частіше йдеться про надання регулятору повноважень проводити операції з продажу активів і передавання зобов'язань стосовно активів і пасивів проблемних банків. Це могли б робити тимчасові адміністратори до закриття банку (операції з відчуження активів та/або зобов'язань відкритого банку) або після закриття та ліквідації банку (операції з відчуження активів та/або зобов'язань закритого банку) під керівництвом підрозділу з антикризового управління Національного банку України. З цією метою Кабінет Міністрів України за поданням Національного банку України, узгодженим з Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, має право створювати санаційний банк («брідж-банк»), який не є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Статистичні матеріали, оприлюднені Національним банком, дають можливість констатувати, що динаміка отримання ліцензій банками була позитивною ще в період кризи, тобто 2008–2009 рр. Таке збільшення кількості новостворених банків було пов'язане з динамічним розвитком банківської системи нашої країни, збільшенням у ній частки іноземного капіталу. Починаючи з 2009 року кількість банків, що мають ліцензію, зменшилася, а упродовж 2011–2013 рр. була незмінною. Але ситуація суттєво змінилася у 2014 році і з 180 існуючих на початок 2015 року ліцензій НБУ на здійснення банківської діяльності мали 163 банки, а вже на початок травня – 145, у тому числі один банк володіє ліцензією санаційного банку [4].

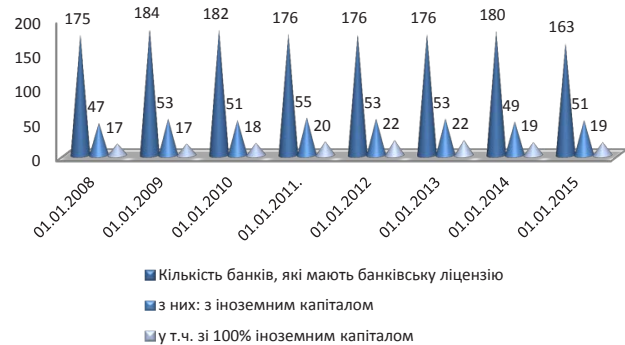

Рис. 2. Кількість банків в Україні у 2008–2015 рр., од. [4]

При цьому на початок травня 2015 року з діючих банків 45 мали іноземний капітал, а 19 належать іноземцям на всі 100%. Зростання іноземного капіталу в банківській системі України може призвес-

ти до негативних наслідків: по-перше, присутність банків з іноземним капіталом послаблює позиції ще недостатньо розвиненої банківської системи країни; по-друге, зменшення довіри населення до українських банків; по-третє, існує загроза захоплення іноземними банками банківського ринку України. Надання права на відкриття філії іноземним банкам в Україні може стати істотною загрозою для стабільності українського фінансового ринку.

Скорочення кількості банків, що мають ліцензію, негативно характеризує позиції стабільного розвитку, але в той же час ліквідація ненадійних банків веде до підвищення довіри населення до банківської системи та стимулює її розвиток. Досвід країн аналогічного розміру і з приблизно такою ж кількістю населення свідчить про достатність для економіки значно меншої кількості банків (у Польщі їх трохи більше 60 банків, в Казахстані – менше того).

Процес реєстрації та ліцензування банку має бути більш жорстко регламентований. Збитковість банків та стрімке зростання переліку банків з тимчасовою адміністрацією, протягом 2013–2014 рр., викликає занепокоєння. У багатьох банках змінився менеджмент, який не заохотив брати на себе відповідальність за потенційно небезпечно з повернення активи. 16 січня 2015 року набула чинності постанова НБУ від 14 січня 2015 № 10, якою затверджено зміни до Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів та Положення про порядок подання відомостей про структуру власності [5].

По-перше, зміни передбачають введення спрощеної процедури узгодження змін, що вносяться до статуту банку, придбання та/або збільшення істотної участі в банку. По-друге, визначено перелік документів, які повинні подаватися в НБУ, щодо джерел походження коштів, які будуть використовуватися для придбання та/або збільшення істотної участі в банку. По-третє, підвищено вимоги до професійної придатності та ділової репутації керівників банку, що є одним з основних заходів забезпечення безпеки і надійності банку. Як зазначають науковці, надзвичайно складним є питання про перевірку ділової репутації засновників. Природно, законодавчому визначенню навряд чи підлягають такі моральні категорії, як чесність або почуття провини, скоріше мова йде про факти, які дозволяють судити про можливість здійснення потенційним засновником тих дій, які можуть негативно позначитися на фінансовому стані банку. Останнє виводиться з минулого досвіду і біографії засновника (факти судимостей, застосування заходів адміністративного впливу, порушення норм трудового законодавства тощо). По-четверте, удосконалено порядок надання банками даних про структуру власності.

На сьогоднішній день, вважаємо, регулятор повинен приділяти значну увагу керівництву майбутньої банківської установи, щоб уникнути випадків доведення банків до неплатоспроможності.

Висновки і пропозиції. З метою підвищення надійності та стабільності банківської системи України, забезпечення захисту інтересів кредиторів, вкладників банків НБУ визначає порядок реєстрації та видачі банкам банківських ліцензій.

Проаналізувавши процес реєстрації банку, ми вважаємо, що при його здійсненні мають бути встановлені більш жорсткі умови. Встановити чіткі обмеження щодо кількості осіб (акціонерів) для реєстрації банку. Значна увага має приділятися питанню придатності банку та його надійності.

Доречним було б задалегідь вимагати від банку проведення аналізу конкурентного середовища регіону, де планується відкриття банку та винесення рішення щодо доцільності створення установи. Також можлива диференціація розміру статутного капіталу залежно від кількості населення в регіоні, де створюється банк, звичайно, як мінімальний розмір статутного капіталу при цьому має бути закріплений на законодавчому рівні, так і шкала такої градації.

Застосування таких заходів в Україні на практиці може позитивно вплинути на якість операцій, здійснюваних банківськими установами та підвищити довіру населення до них, зменшити кількість банків, підвищить їх надійність та зменшить ризикованість, що на нашу думку, є необхідним для української банківської системи.

Проблемним моментом також є банки з іноземним капіталом. Україна потребує іноземних інвестицій, але при цьому існує загроза економічній безпеці, появі нових ризиків, непорозуміння у сфері контролю та нагляду з боку країн, що прагнуть відкрити філії на території України.

Процес реєстрації та ліцензування як елементи банківського нагляду та регулювання забезпечують стабільність банківської системи шляхом підтримки довіри населення до неї та захисту від слабких елементів, що своїм неправильним функціонуванням здатні пошкодити цілісність системи та призвести до її неправильного функціонування. Створення конкурентного середовища позитивно вплине на розвиток всієї банківської системи, покращить її міжнародний рейтинг та принесе вигоду економіці країни в цілому.

Список літератури:

1. Банківський нагляд: підручник / В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К.: Центр наукових досліджень, Університет банківської справи Національного банку України, 2011. – 498 с.
2. Банківські операції: підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. А. Мороза. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.
3. Конопатська Л.В., Гойванюк М.П. Ліцензування банківської діяльності світовий досвід та практика в Україні / Л.В. Конопатська, М.П. Гойванюк // Фінанси, облік і аудит. – Випуск 2 (22). – 2013. – С. 60-68.
4. Національного банку України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
5. Зміни до Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів [Електронний ресурс]: Постанова Правління Національного банку України від 14 січня 2015 р., № 10 / Законодавство України: сайт. – Електрон. дані і прогр. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0357500-15>.
6. Про Національний банк України [Електронний ресурс]: Закон України від 20 травня 1999 р., № 679-XIV / Законодавство України: сайт. – Електрон. дані і прогр. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
7. Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів [Електронний ресурс]: Постанова Правління Національного банку України від 08 вересня 2011 р., № 306 / Законодавство України: сайт. – Електрон. дані і прогр. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1203-11>.
8. Про утворення санаційного банку [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2011 р., № 880-р / Законодавство України: сайт. – Електрон. дані і прогр. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/880-2011-p>.

Костенко В. В.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ДОПУСК БАНКОВ НА РЫНОК КАК ПРЕВЕНТИВНАЯ МЕРА ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Резюме

Исследованы особенности процесса регистрации банков и лицензирования банковской деятельности в Украине. Рассмотрены последние изменения в нормативно-правовых актах касательно регистрации банков. Представлена динамика получения лицензий банками Украины.

Ключевые слова: регистрация банков, банковская лицензия, уставный капитал, юридическое лицо, Национальный банк Украины.

Kostenko V. V.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

BANKS ADMISSION TO MARKET AS A PREVENTIVE MEASURE TO STABILIZE THE BANKING SYSTEMS OF UKRAINE

Summary

The features of the process of banks registration and licensing of banking activities (operation) in Ukraine. The last changes (modifications) to the legal (legislative) acts concerning the banks registration were considered. The dynamic of receipting licenses by Ukrainian banks was submitted.

Keywords: registration banks, banking license, authorized capital, legal entity, the National Bank of Ukraine.